

До разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 2023-48 Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

РЕЦЕНЗІЯ

*кандидатки юридичних наук, доцентки, доцентки кафедри цивільного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Баранової Людмили Миколаївни
на дисертацію Покровської Анастасії Олегівни
на тему «Самозахист у договірних відносинах», подану на
здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 – «Право» галузі знань 08 «Право»*

Актуальність теми дослідження, її зв'язок з науковими програмами.

Нормальний розвиток цивільного обороту потребує забезпечення захисту суб'єктивних цивільних прав у разі їх порушення, невизнання чи оспорювання. Право на захист суб'єктивних прав, зокрема цивільних, є одним із основних конституційних прав особи.

Не зважаючи на велику кількість наукових досліджень, присвячених проблемам захисту цивільних прав, дискусійними залишаються питання стосовно поняття та юридичної природи права на захист, форм та способів захисту, підстав та умов реалізації права на захист тощо.

Тривалий час у вітчизняному законодавстві закріплювалася державна монополія на здійснення захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів. У чинному Цивільному кодексі України вперше було запроваджено можливість здійснення захисту цивільних прав власними діями особи – самозахист (ст. 19 Цивільного кодексу України). Самозахист як форма захисту цивільних прав органічно пов'язаний із закріпленим у Конституції України правом кожного захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань будь-якими не забороненими законом засобами (ст. 55).

Під самозахистом розуміється застосування засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства.

Отже, самозахист є відносно новим, однак вкрай актуальним явищем для вітчизняної цивілістики.

У сучасних умовах розвитку ринкової економіки, розширенням дії принципу свободи договору, необхідності оперативного реагування на порушення умов договору, тема дисертаційного дослідження є актуальною та своєчасною.

Тематика дисертаційного дослідження Покровської А.О. відповідає напрямкам наукових досліджень кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого і виконана в межах цільової комплексної програми «Проблеми ефективності правового регулювання цивільних відносин в Україні» (№ державної реєстрації 0111u000963).

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, що містяться в дисертації.

У дисертації чітко визначено об'єкт і предмет дослідження. Дисертантка досить вдало визначила мету роботи, що полягає у з'ясуванні правової природи самозахисту в договірних відносинах, розробці механізму його оперативної реалізації та утвердженні прав сторін договору в можливості ефективного захисту порушених прав без звернення до юрисдикційних органів.

Анотація дисертації та публікації Покровської А.О. в повній мірі відображають основний зміст дисертаційної роботи та дозволяють судити про ступінь її повноти та закінченості відповідно до поставлених дослідницьких завдань.

Під час проведення дослідження дисертантка використовувала широкий набір загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, як-то: діалектичний, історико-правовий, порівняльно-правовий, системно-структурний, логіко-юридичний, метод тлумачення норм права та інші.

Завдяки чому досягнуто наукової обґрунтованості результатів у роботі, з'ясовано правову природу самозахисту в договірних відносинах, запропоновано механізм його реалізації.

Теоретичні висновки й практичні рекомендації, що містяться в дисертаційній роботі, обговорювалися та були схвалені на засіданні кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. За темою дисертації опубліковано чотири наукові статті у наукових фахових виданнях, одна із яких у закордонному фаховому науковому періодичному виданні. Основні теоретичні положення роботи були апробовані на міжнародних та Всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Наукова новизна одержаних результатів. Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій в представленому дисертаційному дослідженні не викликає сумнівів. Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження Покровської А. О. полягає в тому, що представлена робота є першим концептуальним системним дослідженням теоретичних і практичних проблем самозахисту в договірних відносинах.

Відзначаючи новизну представлених теоретичних результатів проведених здобувачкою досліджень варто наголосити на тому, що в дисертації сформульовано та достатнім чином обґрунтовано низку нових положень і висновків, які можуть бути використані у нормотворчій діяльності – для внесення змін до Цивільного кодексу України, окремих законів України, підзаконних нормативно-правових актів.

Заслужує на увагу запропоноване авторкою удосконалене визначення поняття самозахисту в договірних відносинах, як неюрисдикційної форми захисту прав, що полягає в застосуванні уповноваженою особою (кредитором) дій юридичного та фактичного характеру, передбачених договором або законом, які застосовуються кредитором самостійно, незалежно від можливості звернення до компетентних органів за захистом

своїх прав. Варто відзначити, що вказане визначення зроблено за результатами історико-правового аналізу становлення інституту самозахисту на теренах сучасної України.

Викликає цікавість запропонована у роботі комплексна класифікація способів самозахисту в договірних відносинах за різними критеріями, як-то: за порядком застосування; правовою визначеністю; правовою природою; впливом на долю договірної правовідносини.

У дисертації викладено низку науково-прикладних пропозицій, зокрема запропоновано передбачити в цивільному законодавстві невичерпний (універсальний) перелік способів самозахисту, що можуть застосовуватися сторонами договору, серед яких передбачити заходи оперативного впливу, види забезпечення виконання зобов'язань та міри цивільно-правової відповідальності. Також привертає увагу розроблений дисертанткою механізм застосування самозахисту в договірних відносинах, що складається з дій особи, чиї права порушено, або існує реальна загроза такого порушення: 1) вжиття заходів, направлених на запобігання застосуванню способів самозахисту шляхом переговорів, а в разі неможливості їх проведення – надання часу для усунення недоліків за договором несправним контрагентом (превентивна складова, що має необов'язковий характер); 2) повідомлення кредитором боржника про застосування щодо нього способів самозахисту (сигнальна складова, що має обов'язковий характер); 3) обрання особою способу самозахисту, який буде відповідати характеру вчиненого порушення або реальній загрозі його вчинення (основна змістовна складова, що має обов'язковий характер).

Дисертація є глибоким і комплексним дослідженням, яке проведене на високому науково-методологічному рівні та характеризується змістовністю, коректністю наукової полеміки і логікою викладення матеріалу.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням авторки. Сформульовані в дисертації погляди автора, що містять наукову новизну ґрунтуються на власних дослідженнях наукової

літератури України та зарубіжних країн, нормативно-правових актів, судової практики та міжнародних документів і є особистим здобутком та результатом вивчення запропонованої у роботі проблематики. Використані в дисертації ідеї, положення чи пропозиції інших авторів мають відповідні посилання.

Повнота викладу одержаних результатів.

Дисертація Покровської А. О. характеризується єдністю змісту. План дисертації є логічним і послідовним, відповідає змісту проблеми, що досліджується. Виклад матеріалу – логічний і системний, висновки отримали належне наукове й практичне обґрунтування.

Дискусійні положення дисертації.

Дисертація А. О. Покровської, як й будь-яка наукова праця, містить окремі дискусійні положення, що потребують додаткового обґрунтування, та стосовно яких можна висловити певні міркування.

1. У підрозділі 2.3. «Застосування мір цивільно-правової відповідальності як способів самозахисту в договірних відносинах» стверджується, що міри цивільно-правової відповідальності можуть виступати способами самозахисту в договірних відносинах. Такий висновок дисертантки сприймається неоднозначно. За результатами дисертаційного дослідження авторка робить висновок, що «самозахист у договірних відносинах, як правило, передбачає здійснення кредитором дій юридичного характеру та не виключає можливість вчинення фактичних дій». В доктрині цивільного права під способами самозахисту розуміються не тільки дії, але і бездіяльність суб'єкта самозахисту (наприклад, свідома відмова учасника господарського товариства брати участь у загальних зборів учасників цього товариства). У будь-якому разі способи самозахисту пов'язуються з поведінкою саме суб'єкта права на самозахист, але не правопорушника. Таким чином, на нашу думку, добровільне відшкодування збитків або сплату неустойки боржником, не можна кваліфікувати як самозахист навіть, якщо заохочення до такого добровільного виконання боржником своїх обов'язків в договорі були передбачені «певні стимулюючі схеми».

2. Відповідно до частини 1 статті 19 Цивільного кодексу України особа має право на самозахист як свого цивільного права, так і права іншої особи. Враховуючи це положення доцільним виглядає необхідність уточнення авторкою її позиції стосовно суб'єкта права на самозахист в договірних відносинах. В дисертації зазначено, що «в договірних відносинах самозахист прав може здійснюватися за сприяння юридичного консультанта чи представника однієї зі сторін, які вчиняють дії від імені особи, чії права порушено». Виникає питання: чи є кредитор єдиним суб'єктом права на самозахист?

Сформульовані зауваження здебільшого мають дискусійний характер і тому суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої дисертаційної роботи.

Загальний висновок. Дисертаційна робота виконана на високому теоретичному рівні, матеріал дисертації викладено в логічній послідовності, всі висновки отримали необхідну і достатню теоретичну аргументацію та є методологічно обґрунтованими. За своїм змістом і загальною спрямованістю дисертаційне дослідження Покровської А. О. відповідає обраній нею спеціальності 081 – «Право», робота пройшла належну апробацію. Дисертація є самостійною завершеною роботою, в якій відсутні порушення академічної доброчесності. Оформлення дисертації в цілому відповідає встановленим вимогам.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що дисертаційне дослідження на тему «Самозахист у договірних відносинах», подана на здобуття ступеня доктора філософії, відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року №261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року №283), п. 6 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження

ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року №44, а її авторка, Покровська Анастасія Олегівна, заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії за спеціальністю 081-Право.

Рецензентка:

**Кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого**

 Л. М. Баранова

Підпис *Баранової Л.М.*
Засвідчую *Л.М. Баранова*
Нач.ВК
29.01.2024 р.